

''ligt midden in koren- en boekweitlanden...''

Fragmenten uit de geschiedenis van Surhuizum en omgeving (1)

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen.

Detail van de stenen toren te Surhuizum met gemetselde spits.

"Zuurhuizum of Zuiderhuizum, het grootste dorp dezer Grieteny, bevat in zyn' grooten omtrek 66 stemdraagende plaatsen. De ligging van dit dorp is zeer gemaklyk in het geboomte, en deszelfs uitgestrektheid groot. Ook heeft men hier eene fraaie kerkbuurt met een korenmolen midden in de koren- en boekweitlanden". (Uit: "De Tegenwoordige Staat van Friesland", van 1786).

Inleiding

Surhuizum en Augustinusga hebben als dorp ongeveer dezelfde ouderdom. Het begin van Augustinusga lag oorspronkelijk aan de Oude Ried. De oorsprong van Surhuizum ligt bij de Lauwers. De verkaveling van het dorp Surhuizum is ook georiënteerd op dit riviertje, waarover later in dit artikel nog iets zal worden verteld. De grens van de twee genoemde dorpen wordt gevormd door de Homear, een kaarsrechte sloot die de verkavelingsblokken van Augustinusga en Surhuizum scheidt. In Homear zit het element "meer" dat op een grensscheiding duidt. De naam "meer" voor grens treffen we ook elders in Fryslân aan, bijvoorbeeld tussen Kortehebben en Beetsterzwaag. Net als Augustinusga heeft Surhuizum een oudere bewoningsas gehad. Er is een oud kerkhof aangetroffen op de uitgang waar nu de hervormde kerk ligt, ongeveer 1200 meter naar het noord-oosten. Aangenomen kan worden dat hier toen ook een zekere bebouwing aanwezig was. De huidige bewoningsas dateert in ieder geval uit de dertiende eeuw.

Surhuizum wordt al in 1214 in de geschiedenis genoemd. Toen riep Olivier van Keulen in een preek hier vrijwilligers op voor de vijfde kruistocht die er op aandringen van paus Innocentius de derde maal werd gehouden. De overlevering wil dat tijdens de oproep een blauw kruis naast de zon verscheen, meer of minder overeenkomstig het teken dat keizer Constantijn aan de lucht zag in 312: "In Hoc Signo Vinces" (= in dit teken zult gij overwinnen). De kruistocht werd echter geen succes. Damiate werd een jaar lang belegerd en daar is het bij gebleven. Surhuizum heeft ook een schans gekend. Die is opgeworpen in 1580, nadat door het verraad van Rennenberg de stad Groningen in Spaanse handen kwam en Surhuizum en omgeving in de frontlinie kwam te liggen. Waar de schans precies heeft gelegen, is niet bekend; vermoedelijk noordelijk in het dorpsgebied nabij Stroobos. De schans blijkt in 1616 al weer gesloopt te zijn.

De Lauwers

Achtkarspelen wordt omgeven of doorsneden door veel historische waterlopen en oude rivieren. Dit laatste geldt met name ook voor Surhuizum. Een vrij grote rivier, die door de eeuwen heen zijn invloeden heeft laten gelden, was

de Lauwers, die zijn oorsprong vond in het veengebied ten noorden van Ureterp en eindigde via Munnekezijl in de Waddenzee, het huidige Lauwersmeergebied. De rivier vormt al vele eeuwen de grens tussen Fryslân en Groningen en is in het landschap in zijn oorspronkelijke breedte niet meer waar te nemen. Bijna overal is zij vervallen tot een smalle kavelsloot, behalve ten noorden en ten zuiden van Visvliet, waar zij nog is te zien als een brede vaart. De loop is te zien in een kronkelende vorm langs de Fryske Dyk. Ter hoogte van de weg van Surhuizum naar Doezum vervolgt de rivier al meanderend haar weg. Vele eeuwen had de Lauwers een meervoudige functie, toen zij nog verbinding had met de Lauwerszee. Door de beweging van eb en vloed en de overstromingen in de herfst- en winterperiode, had de rivier ook invloed op het landschap en liep zo rond het jaar 1000 van de Waddenzee tot aan de omgeving van Lutkepost. Door de overstromingen in die tijd zette de Lauwers met het zilte water vruchtbare klei af. In de omgeving van Stroobos is het profiel weer in het landschap te herkennen, daarna is het verloop niet te volgen door de wegenstructuur, een brug en de bebouwing in het centrum van Stroobos. Uiteindelijk kunnen we in de richting van het Lauwersmeergebied weer een vrij brede Lauwers waarnemen, zoals reeds eerder werd verteld.

Kerk en toren

De dorpskerk van Surhuizum is veel jonger dan de toren. Het gebouw staat er los van, tussen de toren en de kerk zit een luchtboog. Het werd in 1734 grotendeels uit afbraakmateriaal opgetrokken. Boven de oostelijke ingang bevindt zich een opschrift inzake deze herbouw. Boven de zuidelijke ingang staat het jaartal 1617, dat aan een vroegere bouw herinnert. In 1594 is een eerdere kerk door de Spanjaarden verwoest. De kerk heeft een

opvallende bakstenen toren, die ongeveer uit 1300 dateert. De toren heeft een voorganger gehad, waarvan mogelijk nog restanten in de huidige toren zijn verwerkt. De Surhuizumer toren is met die van Oudega (Smallingerland) de enige in Fryslân die geheel van bakstenen is opgetrokken. Hier is sprake van een gemetselde spits, boven topgevels met klimmende Friezen. Dit geeft de toren een romano-gotisch karakter. Voor de Surhuizumer toren hebben torens uit het Duitse Rijnland model gestaan. Deze toren heeft in de loop van de tijd nogal wat geleden door niet altijd even zorgvuldige onderhoudsrestauraties. Zo is het oude opgaande metselwerk in 1877 vervangen door nieuwe machinale steen. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw heeft men de zaak rigoureuus aangepakt door de toren deels af te breken en de spits helemaal opnieuw op te metselen. Daarmee is aan de voortdurende kwaal van inwateren van de torenspits een eind gekomen.

De verdwenen collectezak

Na de reformatie in 1580 was het niet zo eenvoudig om de kerkelijke organisatie in de nieuwe situatie van de grond te krijgen. In kleine dorpen was het vaak moeilijk om een volledige kerkenraad te vormen en de geschikte mensen te vinden. De "Kerckelijke Wetten van Friesland" schreven destijds in overeenstemming met de "Dordtsche Kerckenorde" het volgende voor: "In allen Kercken sal een Kercken-Raedt sijn, bestaende uyt Dienaren des Woorts ende Ouderlinghen. Ende daer 't gheheel van den Ouderlinghen seer cleyn is, sullen de Diakenen mede tot den Kercken-Raedt moghen ghenomen worden". In dat geval mochten de diakenen dus ook in de kerkenraad zitting hebben. Overal waar mensen moeten samenwerken komen wel eens onderlinge ruzies voor en dat was in de 17de eeuw ook al het geval. We komen in 1646 een gemakkelijk voorbeeld tegen van een conflict tussen de kerkmensen van Surhuizum en die van Augustinusga binnen de gecombineerde kerkelijke gemeente. Wat was er gebeurd? In Augustinusga was er een zekere Hajjo Wijchers tot diaken benoemd. Om welke reden is niet bekend, maar deze benoeming stond de kerkleden van Surhuizum niet aan. En wat doen deze nu? Ze halen de schoolmeester van Augustinusga over om de collectepong stiekem uit de kerk te halen. Meester kon dit gemakkelijk doen, want hij

had de kerksleutel. Misschien was hij ook niet een bewonderaar van Haijo. In ieder geval gaf hij de Surhuizumers hun zin. Uiteraard verdiende deze handelwijze geen schoonheidsprijs van onze schoolmeester. Het gevolg was dat de nieuw benoemde diaken niet met de pong kon rondgaan. Dat kon dus beslist niet zo blijven en de Surhuizumer broeders vroegen de heren van de classis Dokkum om in te grijpen. Op 5 oktober 1646 werd het geval behandeld. Het bleek dat "alsnoch de armenbuydel in de kercke ter Augustynsga van de schoolmeijster niet weer gebracht en de sie alsoo met groot intres van de armen in 't bedienen van sijn diackenamt worde verhindert". Uit het verdere verhaal van het gebeurde in de notulen, kunnen we wel opmaken dat "it raar foar it krús siet". De classis wist geen oplossing en ten einde raad werd de hulp van de grietman van Achtkarspelen ingeroepen, Tarquinius Boelens van Buitenpost. Hem werd verzocht als beschermheer van de kerk "de schoolmeijster aan te zeggen om de buydel ter behoerlicker plaetse wederom te brengen, ten eynde Haijo voorscreven syn amt na behooren coone bedienen". De grietman greep in en de ruzie werd bijgelegd. Haijo kon dus nu met de pong rondgaan tijdens de kerkdiensten.

Diaconie

In de resolutie van de Friese Staten (31 maart 1580) werd vastgelegd dat de opbrengst van het Roomse kerkbezit niet alleen bedoeld was voor "de onderhouding van eerlike predicanten en de schoolmeesteren", maar ook "tot alimentatiën ende onderhoudenisse van den nooddruften", dus de zorg voor de armen. In

het begin waren de kerkvoogden hiermee belast, maar tijdens de eerste helft van de 17de eeuw ging een deel van dit werk over naar de diakenen. Deze hadden een beperkte, zuiver kerkelijke taak, dus alleen de zorg voor de armlastige lidmaten. Zo nu en dan was er nog wel eens verschil van mening over de taakverdeling. In het algemeen waren de avondmaalskosten, de tractementen voor de schoolmeesters en de beloning van de "hondslagers" voor rekening van de kerkvoogden. Het onderhoud van de lidmaten "die krankzinnig werden of arm", was de plicht van de diakenen. In 1778 was Gerrit Hanses de boekhouder-diaken en uit zijn aantekeningen kunnen we iets aan de weet komen over de persoonlijke omstandigheden van enkele bedeeden. Martjen Retjes kreeg "een paar niuwe Hoosen op die merke koft" voor 14 stuivers. Dit

zou er op kunnen wijzen dat Surhuizum een herfstmarkt had, want de aankoop gebeurde op 4 oktober. De diakenen zorgden goed voor Martjen, de naaister beurde 7 stuivers voor "het maaken van Martjen Retjes hemd". Verder was het Bauke Lubberts, die in moeilijke omstandigheden verkeerde. We lezen in het rekenboek van de diaconie hierover het volgende: "Aan Bauke Lubberts gegeven boven die weegelden, doe zijn schonk seer was, die somma van 15 stuivers. Wat er precies met Bauke was gebeurd blijft voor ons een raadsel, maar "it doogde lang net". Want dezelfde dag schreef Gerrit Hanses in het boek: "Aan Klaas bij het overset betaalt voor Bauke Lubberts dat hy daar twee nagten geweest was en twee dagen (10 stuivers). Bij Bauke moest dus worden gewaakt. Het lijkt er op dat Bauke een ongeluk had gehad en zodoende zijn been gewond was geraakt. Drie weken later was het been nog niet genezen, want de diaken noteerde toen: "Aan Jelke Benardus betaalt voor het verbinden van Bauke Lubberts

schonk, een car. gulden en vijf stuivers". Gezien de vrij hoge kosten, ziet het er naar uit dat we in Jelke Benardus een heelmeester moeten zien. We blijven nog met de vraag zitten, waar in die tijd een overzet was en bij welke vaart. Misschien ergens in de Surhuizumermieden?

Een bijzondere lange ambtsperiode

Ds. Couperus diende de gemeente van Surhuizum en Augustinusga van 1720 tot 1777, samen 57 jaar, bijna een mensenleven. Zoals voorgeschreven, moest het beroep worden goedgekeurd en op 6 mei 1720 notuleerde de scriba van de classis Dokkum dan ook het volgende: "sijn binnen gestaan de gecommiteerden van Augustinusga en Suiderhuisen, presenteerende een instrument van beroeping, gevallen op de persoon van D (= dominee) Johannes Couperus, Mr. cadidates, versoekende daarop approbatis in forma (= kerkelijke goedkeuring)".

Omdat alles "conform's Lands ordonnantie" zijn beslag gekregen had, kon de classis zonder bezwaar toestemming geven. Dit zou dominee Couperus zijn eerste en laatste gemeente zijn, maar er was een onderbreking in de jaren 1744 en 1745. Hij was toen legerpredikant. Van hogerhand werd aan de classis Dokkum opgelegd om twee dominees aan te wijzen voor deze functie en met meerderheid van stemmen werd onder andere de voorganger van deze gemeente gekozen. Het tractement als legerpredikant lag hoger dan het gebruikelijke en dan waren er nog de gunstige regelingen voor bepaalde onkosten. De classis wilde er echter ook financieel wat beter van worden en werd het volgende besloten:

"De verkoorne broeder zoude uijtkeeren aan de Fiscus in de classisbeurs een somma van 25

goudgulden bij Aldijen (= in het geval die dijenst niet langer duurde als dese somer, maar bij Aldijen deselve de geheele winter over duijrde of omtrent een jaar lang, dat deselve alsdan zoude moeten betalen de somma van 50 goudgulden. In omvraeinge gebracht zijnde, is het bovengemelde met gemeene goedtkeuringe van alle Broeders vastgesteld en beslooten".

Met dit besluit zal ds. Couperus het op dit moment wel eens zijn geweest, maar later zal het tegendeel blijken. Na de periode als legerpredikant werd de afspraak om een bijdrage in de kas van de classis te storten, niet nagekomen en dit gaf aanleiding tot ergernis en strubbelingen. Ds. Couperus was niet altijd een gemakkelijk man. Zijn naam komt dan ook meer-

dere malen voor in de notulen van de classisvergaderingen. Hij kwam regelmatig in conflict met gemeenteleden en leden van de classis. Al in 1726, hij is dan nog een splinterjonge dominee, krijgt hij ruzie met de dorpsbakker "meester Hendrik". Deze man mag niet langer deelnemen aan het heilig avondmaal vanwege zijn schandalige houding tegenover dominee en kerkenraad. Dit geval komt voor de classis en uiteindelijk krijgt Couperus gelijk.

Nog meer conflicten

Ook kreeg hij zijn gelijk in de kwestie met de schoolmeester Jan Willems. Deze meester "had tot nog toe vertraagt sijn kind te laten doopen". Jan Willems voelde er niets voor om deze heilige handeling door ds. Couperus te laten

doen. Daartoe was hij zelf wel in staat. Dominee deed zijn uiterste best om de schoolmeester weer op de goede weg te brengen, maar tevergeefs en het geval werd aan de classis voorgelegd. Na behandeling was dit college overtuigd van meester Jan Willems "syn hardnekkigheid, ongehoorzaamheid en quade passien" en oordeelde dat de man een fikse uitbrander verdiende. En dat gebeurde. Het vonnis werd in de plaatselijke kerkenraad aan de schoolmeester voorgelezen. In de loop der jaren werd de verhouding tussen Couperus en de classis er niet beter op. Er volgden meerdere malen vermaningen van de classis, vanwege dronkenschap.

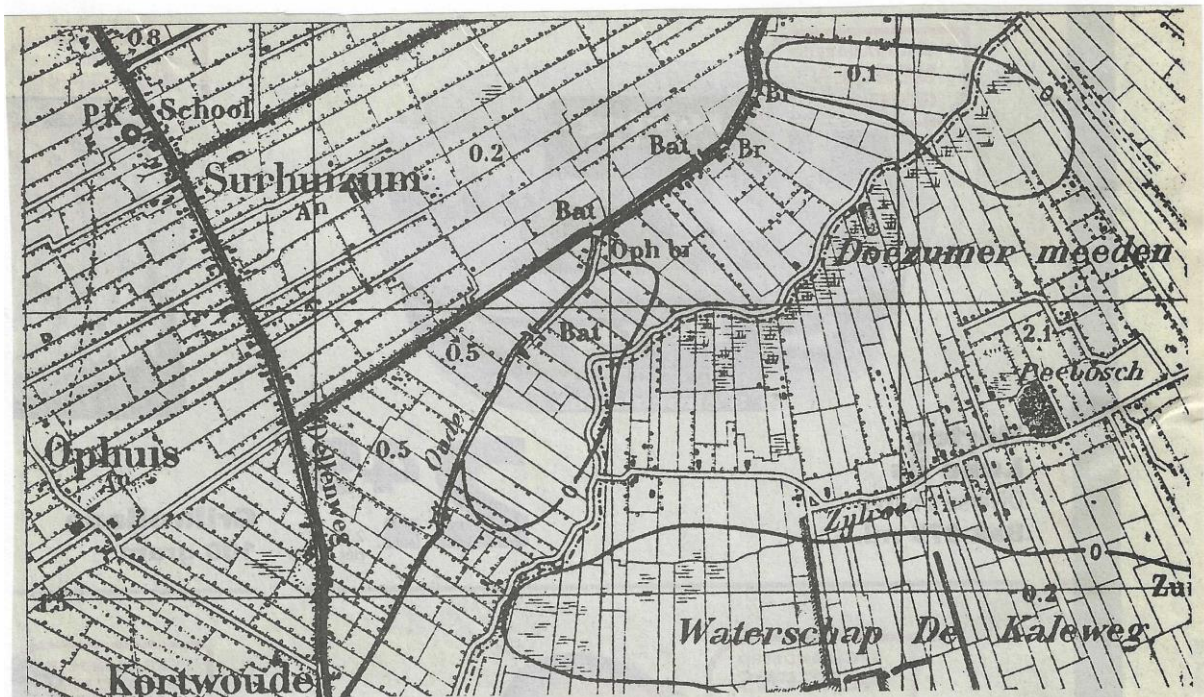
In 1774 weigerde hij om de kerkenboeken van zijn gemeente te laten nakijken; ook in dit jaar kreeg hij een aanvaring met twee

collega's, de dominees Dorhout en Brandsma. De beschuldiging tegen Dorhout was oplichterij. Couperus zou zes gulden aan hem hebben gegeven om dit in "de weduwe beurs" te storten, maar Dorhout ontkende ooit dit geld te hebben ontvangen. De beschuldiging door Couperus van Brandsma, de "fiscus" (penningmeester) van de classis, was ook ernstig. Dit ging om bepaalde betalingen uit de kas, waar Couperus het niet mee eens was. In een brief van dominee Couperus aan de classis werd Brandsma afgeschilderd als "een man van eene verregeande partijdigheid, haat, wraakzucht en volslagene geveinstheid, die door zijn fraai voorstel en gemaakte nedrigheid, de eerwaarde broeders van de classis weet over te halen, matigende zich eene bijna pauselijke magt aan". Dit laatste betekende nogal wat in die tijd en "wie net sa bêst". De hele vergadering van de classis op 24 mei 1774 werd aan deze kwestie gewijd. Couperus was hier aanwezig en er werd hem gevraagd om met bewijzen te komen. Maar hij verklaarde "daartoe geheel onmagtig te zijn". Hierop besloot de classis om door Couperus excuus te laten aanbieden, maar deze (hij is dan al 81 jaar oud) weigerde dit te doen. Hoewel met een bloedend hart, ziet de classis er niets anders opzitten om Couperus voor de tijd van zes weken te schorsen. Op 7 april 1777 komt van Couperus bij de classis "een verzoek om ontslag van zijn dienst om de hoogen ouderdom en lichaamsswakheden" en wil hij graag in aanmerking komen voor "het stipendium Emeriti". Dit werd hem verleend en de collega's Steensma van Gerkesklooster en Andrea van Augsbuurt zouden de eerste zes weken de vacature vervullen. Dominee Couperus is dan 84 jaar en kwam ruim een jaar later te overlijden. Lang heeft hij dus niet van zijn emeritaat kunnen genieten.

Andere predikanten

De kerkelijke gemeenten van Surhuizum en Augustinusga waren in de 18de eeuw niet bepaald gelukkig met hun voorgangers. De opvolger van Couperus was F. Bekius, die het wel heel erg bont maakte en uiteindelijk in 1784 na schorsing werd afgezet. Deze werd opgevolgd door J. de Vries, die ook nog al eens dronken was in het openbaar met uiteraard de nodige vermaningen door de classis. Ds. Lucas Donker Westerloo was de laatste predikant die van 1829 tot 1858 beide gemeenten bediende. Hierna kregen de dorpen een eigen predikant.

Wordt vervolgd!

Fragment kadastrale kaart Surhuizum en omgeving van plm. 1930.

Uterwei 16 te Surhuizum in 1965 (Gebr. IJtsma). Voorhuizinge afgebroken in augustus 1966 in verband met herbouw.

It Langpaed 6 te Surhuizum (D. Jager). Afgebroken in 1966. (Uit: gemeentearchief)

Doarpsstrjitte 15a te Surhuizum in 1966. Laatste bewoner J. Weening, eigenaar W. Hoogsteen. (Uit: gemeentearchief)

'ligt midden in koren- en boekweitlanden'

Fragmenten uit de geschiedenis van Surhuizum en omgeving (2)

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen

It Langpaed 3 onder Surhuizum in 1965. Laatste bewoner R. Kooistra (nadien afgebroken). (Uit gemeente-archie)

Dit is het tweede en tevens laatste deel van het artikel over Surhuizum en omstreken. In de hoofdzak komt de Franse tijd aan de orde en de moordaanslag op de Surhuizum Mieden in 1909. Verder wordt iets verteld over de gemeentelijke belastingen in 1885.

De Franse tijd

Zoals we op de lagere school waarschijnlijk wel hebben geleerd, had de Franse bezetting van ons land (van 1795 tot 1813), een grote betekenis. Al geruime tijd vóór 1795 was er strijd tussen de patriotten en prinsgezinden. Met de komst van de Fransen kwamen de patriotten aan de macht met de leus 'vrijheid, gelijkheid en broederschap'. Dit bleek echter alleen te gelden voor de eigen partijgenoten. De oranjeklanten konden zich maar koest houden. Er kon dus feest worden gevierd. In verschillende plaatsen begon dat met optochten en feesten en het dansen rondom een vrijheidsboom. Van de feestelijkheden in Augustinusga is een uitgebreid verslag bewaard gebleven. Nauwkeurig is beschreven wie er allemaal met de optocht meeliepen onder andere '44 jonge Vrysters, zeer keurlyk in het wit gekleed, met Nationale linten en strikken versierd, dewelke telkens het muziek verwisselden, by beurten met een Nationaal Gezang'. Na de optocht werd de vrijheidsboom gepland en volgde een toespraak. "Dit verrigt zynde formeerden de jonge Vrysters een kring om den Boom, wanneer de Gecommitteerden, als mede eenige oude en jonge

Burgers, driemaal om den Boom passeerden, onder het geduurig gejuich van hoezee. Thans hieven de Muziekanten, op onderscheiden Instrumenten, een plegtig muziek aan en hierop volgde eene algemeene dans om den Boom der Vryheid, waarna de staatsie in volle trein afmarcheerde naar de Dorps Herberg. Hier werden eenige verfrissingen genooten, onder het geduurig muziek der Muziekanten".

Het verslag van de feestelijkheden eindigt aldus: "Wanneer eindelyk diep in den avond het Gezelschap is gescheiden, wenschende elkander alle Heil en Broederschap, zodat alles in de beste orde, zonder ongeregeldheden, is afgeloopen".

Maar een half jaar later was in Achtkarspelen de vreugde om de komst van de Fransen al aardig geluwd. Zo ging er op 16 november 1795 een brief op poten naar het nieuwe bestuur in Leeuwarden over de inkwartiering van Franse soldaten in Augustinusga en omgeving. Verplaatsing van troepen waren in deze tijd heel gewoon. Zo nu en dan waren complete legerafdelingen onderweg van Leeuwarden naar Groningen. De route liep dwars door Achtkarspelen. Van

Kootstermolen over Drogeham en Augustinusga op naar Gerkesklooster en vandaar verder naar Groningen. De talrijke boerderijen in Augustinusga en Surhuizum waren geschikte pleisterplaatsen voor de soldaten, die soms hun vrouwen en kinderen bij zich hadden. Het lag voor de hand dat de inwoners niet veel met deze buitenlandse logeergasten op hadden. Te meer omdat ze vaak ook nog weigerden om wat kostgeld te betalen. In de brief naar Leeuwarden kwamen al deze klachten naar voren en werd onder andere ook melding gemaakt van een hoogzwangere vrouw, die binnenkort moest bevallen. Voorlopig was onderdak gevonden in de leegstaande pastorie, maar "wij deselve thans voor de te verwagten Predicant moet geruimd worden, so sijn wij thans geheel verlegen, want het is aan geen der Burgers te vergen deselve met de Inkwartiering van zulk een vrouw te belasten en wij ook geen ledig huis

hebben, waar wij deselve kunnen plaatsen". Een jaar later is er nog steeds sprake van doortochten van militairen in de gemeente. Deze werden nu door het bestuur in Leeuwarden aangekondigd en zullen de inkwartieringen waarschijnlijk niet meer zo lang hebben geduurd. Ook kwam er een brief uit Leeuwarden met het verzoek: "aan de Fransche Officieren, welke mogten komen of doortrekken, geen onbehoorlijke Prijs wegens Logisgelden af te vorderen". Het lijkt er nu op dat de dorpelingen wel eens een slaatje uit de situatie hadden geslagen.

Gemeentelijke herindeling

Na het koninkrijk Holland (1806-1810) werd ons land een provincie van Frankrijk. Van onze zelfstandigheid bleef maar heel weinig over. Wij vielen nu onder de Franse wetten en zelfs de Franse taal moest worden ingevoerd.

De Leeuwarder Courant in die jaren, verscheen dan ook voor een deel in de Franse taal. Hierbij hoorden tevens een verandering in het plaatselijk bestuur. De bezetters vonden de plattelandsgemeenten veel te groot en werden daarom opgedeeld in een aantal kleinere. Achtkarspelen viel ook onder deze regeling en werd verdeeld in drie kleine mairies (gemeenten). Het waren de mairie Buitenpost met de dorpen Buitenpost, Gerkesklooster-Stroobos, Lutjepost, Twijzel en Kooten; de mairie Augustinusga met de dorpen Augustinusga, Harkema en Drogeham en de mairie Surhuizum met Surhuizum en Sur-

huisterveen. Elke mairie had ruim 1500 inwoners. Aan het hoofd van een Franse mairie staat een maire (burgemeester). Dat is in Frankrijk heden ten dage nog zo. Ook in Surhuizum kwam in 1811 een maire en dat was Henri Dumas Bonhomme.

Bonhomme

Wie was deze man, die zomaar in het rustige Surhuizum neerstreek? Hij werd geboren op 10 september 1747 te Maastricht als zoon van Caspar Bonhomme en Elizabeth Koningh. Als jonge man kwam hij in het leger en maakte snel promotie. In de tijd van het koninkrijk Holland was hij onder andere minister van oorlog en daarna kreeg hij de hoge functie van gouverneur-generaal van het Duitse Oost-Friesland, dat destijds ook bij ons land hoorde. Na verschillende andere hoge functies, kwam hij op 63-jarige leeftijd uiteindelijk in Surhuizum terecht en ging wonen op het slotje 'Woudlust'. Zijn vrouw, Hermana Hillegonda Geertsema, is dan al vele jaren overleden. Kinderen waren er niet en de huishouding van de oud-generaal werd gerund door een huishoudster. Bonhomme woonde al geruime tijd in Surhuizum toen hij maire werd. In het lidmatenboek van de kerk van Surhuizum staat namelijk het volgende geschreven: "Den 30 september 1798 is met attestatie tot ons overgekomen uit Groningen Hendrik Dumas Bonhomme". Op 1 januari 1812 kwam hij aan het hoofd te staan van de nieuwe mairie Surhuizum. Leden van de municipale raad waren onder

andere Hepke Egberts Buma, Jan Reinders Hulshoff en Wobbe Nannes Bouma. Bovengenoemde mairies hebben hun gebied tot 1 oktober 1816 behouden. Henri Dumas Bonhomme bleef wonen in Surhuizum tot zijn dood in 1826, werd hier begraven en was toen 78 jaar. Er waren slechts twee erfgenamen, te weten Mr. Hugo P. Boneval en zijn vrouw R.V. van Iddekinge, die in de stad Groningen woonden.

In de Leeuwarder Courant uit die dagen vinden we verschillende berichten, die verband houden met de afwikkeling van de erfenis. Alle bezittingen in Surhuizum moesten worden verkocht. En dat betekende nogal wat. "Op Zaterdag den 1 April 1826, des namiddags ten 1 uur precies, ten huize van den kastelein Johannes Meines Boetes te Surhuizum" was de provisionele verkoping van:

- "1. De Buitenplaats Woudlust genaamd, met deszelfs Bosschen, Tuinen, Moestuinen, Broeijerijen, Gebouwen, groot in het geheel 4 Bunders 24 v. Roeden 40 v. Ellen, zeer aangenaam gelegen aan de algemene Rijdweg te Surhui-

zum'. Hierna werd omschreven waaruit de buitenplaats bestond en dat was beslist geen eenvoudig onderkomen. Hier was sprake van: "eene net en nieuw vertimmerde Heerenhuizinge, met Marmeren Gang, 8 geruime Vertrekken, Keuken en Provisiekelders met 2 Putten, 2 Regenbakken, ruime Stalling voor 5 Paarden, dit Koetshuis en Knechtenkamer, voorts een Waschhuis, waarin een Mangelkamer, Karnhuis,

Tuinmanskamer en Schuur, waarboven eene uitmuntende Druivenkas, nog een ruime Schuur tot berging van turf en hout, eindelijk een fraaije Koepel met eene Volière".

Verder waren nog twee huizen te koop, diverse percelen land en bos, drie graven in de kerk en vijftien op het kerkhof te Surhuizum en een "Bank of Gestoeelte in de Kerk aldaar, alsmede een Dito in de kerk te Augustinusga". Koper van het herenhuis met twee percelen land was de Leeuwarder Gerrit Lolkes Jansma voor in totaal f 8.000,-. De stukken land en ook het bos kwamen in handen van Surhuizumers, onder andere Wobbe Nannes Bouma, Rinse Ates Bosma, Hepke Egbert Buma en de schoolmeester Folkert Jans Klazinga.

Testament

Verskillende personen en instanties werden door Bonhomme in zijn testament bedacht. De tegenwoordige huishoudster en een vroegere huishoudster, te weten Johanna Timmermans en weduwe De Bruin kregen respectievelijk legaten van f15.000,- en f6.000,-. Ook de Maatschappij van Weldadigheid en de 'Artillery School' ontvingen legaten van f10.000,- en f20.000,-. Verder kregen de dienstboden en de tuinman Weening nog bepaalde bedragen voor elk jaar, dat ze in dienst waren geweest. Ook kreeg de tuinman twee pistolen om er mee het ongedierte dood te schieten. Behalve de financiële regelingen, was er een regeling voor het beheer van de bezittingen in het testament opgenomen en de huishoudster Johanna Timmermans zou hierin een belangrijke rol moeten spelen.

Moordaanslag op de Mieden

Het was op 25 oktober 1909 dat de inwoners van Surhuizum met wijde omgeving werden opgeschrikt door het bericht: "Op de Mieden is een moordaanslag gepleegd". Wat was er gebeurd? Om half vijf in de ochtend had de veehouder Auke Hoekstra (60) met zijn zoon Gerben (30) de boerderij verlaten om te gaan melken op een stuk land niet ver van het bedrijf. Moeder Hoekstra (Jantje Postmus) was op dat moment alleen thuis.

Toen zoon Gerben ruim een uur later terugkwam zag hij tot zijn verbazing de voordeur half openstaan. Bovendien hoorde hij een vreemd grommend geluid. De jongen stapte naar binnen en trof, vlak achter de deur, zijn moeder in een deerniswekkende toestand aan. De vrouw was waarschijnlijk met een mes vreselijk toetgetakeld en had ernstige hoofdwonden. In de woonkamer bleek alles overhoop gehaald. Het kabinet was opengebroken en de inhoud van de laden lag overal op de vloer verspreid. Toen wachtmeester De Waard uit Buitenpost om negen uur op de plaats van de aanslag arriveerde, trof hij voor de boerderij een massa mensen aan. Het slachtoffer lag bewusteloos op bed; haar man stond er radeloos voor. Drie dagen zweefde Jantje Postmus nog tussen leven en dood. Op de morgen van de 28ste oktober kwam het eind. Na verloop van enkele dagen hoorde de wachtmeester, dat twee jonge mannen in de vroege morgenuren op de bewuste dag zich verdacht in de omgeving van Hoekstra's boerderij hadden opgehouden. De boerenknecht Mindert van Dekken (21), wonende te Surhuizum, die in de buurt aan het melken was, had twee mannen gezien. Toen hij ze goeien morgen wensde, kreeg hij geen antwoord. De kleinste van de twee rende zelfs snel weg. Pieter Noordmans (54) arbeider te Surhuizumerheide, had ze ook gezien. Hij kende ze wel. Het waren Andries van der Veen en Bauke Oldenburger, beiden 24 jaar en wonende op de heide van Surhuizum. Deze mannen waren al vaker gestraft voor mishandeling, diefstal en verduistering. Nadat Andries en Bauke in de kraag werden gevat, was de belangrijkste ontdekking van de politie dat hun klompen precies pasten in de sporen in de

drassige grond rond de boerderij. Maar beiden bleven ontkennen. Ze werden voorlopig opgesloten in de marechausseekazerne te Buitenpost. Uiteindelijk kwam er een bekentenis los, maar Andries zei, dat hij slechts op de uitkijk had gestaan en Bauke alleen binnen was geweest. Bij verder onderzoek bleek dat Andries, geboren in de gevangenis te Groningen, als kind met zijn moeder, wel eens bij de Hoekstra's aan de deur waren geweest om te bedelen. Bauke had enige jaren geleden als knecht enige tijd gewerkt bij Auke Hoekstra. Verder werd het duidelijk, dat de beide jonge mannen al twee jaar hadden rondgelopen met het plan van de beroving. Ze meenden gehoord te hebben, dat er wel f60.000,- viel te halen.

Verder verloop

Bij het onderzoek bekenden Bauke en Andries nog een ander delict. Een etmaal voor de moordaanslag hadden ze moedwillig de polderdijk bij de Wijde Pet doorgestoken. De dijk lag op het land,

in eigendom van de veehouder Jan Hulshoff en Evert Wouda te Surhuisterveen. Dat hadden ze gedaan om de arbeiders, die aan de dijk werkten (ook een broer van Andries) werkloos te maken. Zelf hadden ze immers ook geen werk en waarom die mannen wel en zij niet.

Eén van de getuigen was Jeltje van der Veen (40), huisvrouw van

R. de Wind. Zij verklaarde het volgende: "De moeder van Andries en mijn vader waren broeder en zuster. De moeder van Andries is ongehuwd". De vrouw vertelde verder, dat Andries een week of drie voor het gebeurde bij haar man was gekomen en diens revolver vroeg. "Hwat moest dermei?" werd er toen gevraagd. "Wy wolle nei dat âlde wiif", had hij toen gezegd. "Bauke hat in dolkmes en dan hawwe wy beiden hwat". En: "hja hawwe

noch twa fette bargaen en in fet keal. As 't jild er foar binnen is, moat it wêze''.

Bauke zou, zo getuigde de vrouw, de boerin doodsteken en Andries zou dan de centen zoeken. De officier van justitie betoogde onder meer in zijn requisitoir: "De beklagden zijn niet opgetreden als mensen, maar als bandieten, als sluipmoordenaars. Voor hen zijn geen verzachtende omstandigheden. Ontzettend groot is het leed, dat ze aan het gezin Hoekstra hebben toegebracht". Daarna kwam de Officier tot zijn eis: 18 jaar gevangenisstraf voor beiden. De advocaat van Bauke van der Veen bracht nog naar voren de uiterst gebrekkige ontwikkeling en het gemis van moreel besef van zijn cliënt. Conform de eis volgde de veroordeling. Op 5 juli 1909 gingen hun straffen in en beiden kwamen in de gevangenis te Leeuwarden. Bauke Oldenburger verhuisde ruim een jaar later al naar het rijkskrankzinnigengesticht in Medemblik en vandaar in januari 1923 naar een psychiatrische inrichting te Eindhoven.

Hoe ging het verder met Andries van der Veen? Die speelde het klaar om tijdens zijn gevangenisstraf en nu voor de zeventiende keer, voor de rechtbank te komen. Bij een enorme vechtpartij op de kleermakerij, waarbij zeven gevangenen betrokken waren, deed Andries volop mee. Met de kreten 'Sla hem dood! Sla hem dood!' sloegen de heren elkaar

met persplanken om de oren en werd er ook nog flink bij geschopt! Dit leverde Andries nog 2 maanden zitten extra op, maar dit werd uiteindelijk niet aan zijn oude straf toegevoegd. Die 18 jaar heeft hij bijna geheel uitgezeten en op 6 februari 1928 kon hij eindelijk de gevangenis verlaten.

Belastingen in 1885

Wie er in Surhuizum woonden en wat hun beroepen en belastbare inkomens waren, kunnen we

vinden op de lijsten van betalers van de gemeentelijke belasting, de z.g. hoofdelijke omslag. In 1885 waren er 121 inwoners, die werden aangeslagen. Men kon bezwaar tegen een aanslag indienen bij de gemeenteraad, die deze bezwaarschriften behandelde in een besloten vergadering. Bij raadpleging van de destijds geheime notulen valt op te maken dat men de inkomens maar wat schatte en deze vergeleek met andere. Naast het inkomen, was ook het bezit van belang. Maar weinig aangeslagenen kwamen in verweer. Achter de namen van onderstaande belastingplichtigen zijn de belastbare inkomens vermeld.

1. Elze Eerdes Postma, koopman f25,-; 2. Jacob W. Boonstra, schoenmaker f100,-; 3. Poppe B. IJtsma, schoenmaker f80,-; 4. Wilhelmus Snethlage, predikant f1740,-; 5. Halbe J. Oosterhoff, herbergier f330,-; 6. Roel F. Fokkinga, herbergier f300,-; 7. Nicolaas Heukels, onderwijzer f720,-; 8. Mintze van der Velde, onderwijzer f330,-; 9. Jan Klazinga,

wagenmaker f2550,-; 10. Steffen A. Hansma, winkelier f150,-; 11. Klaas B. Kloosterman, molenaar f900,-; 12. Ate S. Zijlstra, landbouwer f 5180,-; 13. Albert P. Buma, landbouwer f2340,-; 14. Siebe R. de Boer, landbouwer f1300,-; 15. Oebele Brandsma, landbouwer f860,-; 16. Jan L. Piersma, landbouwer f250,-; 17. Hendrik A. IJtsma, landbouwer

f40,-; 18. Yme S. Veenstra, landbouwer f30,-; 19. Haije G. van der Ploeg, landbouwer, f20,-; 20. Feitze G. Veenstra, landbouwer, f20,-.

Laatstgenoemde 2 personen betaalden f1,35 en boer Zijlstra werd aangeslagen voor f350,-. Het beroep arbeider komt niet op de lijsten voor. Ieder die maar wat land gebruikte, werd aangemerkt als landbouwer. Vandaar de grote verschillen in bedragen.

Geraadpleegde bronnen/literatuur:

gemeentearchief van Achtkarspelen
Tom van der Meulen 'Dorpen aan de grens', Drachten 2000
Meint Bottema 'Ald Surhuizum' (uit Kerkblad van Augustinusg.c.a.).
Tresoar, Leeuwarden, toegang 18-02, rol nr. 2361.

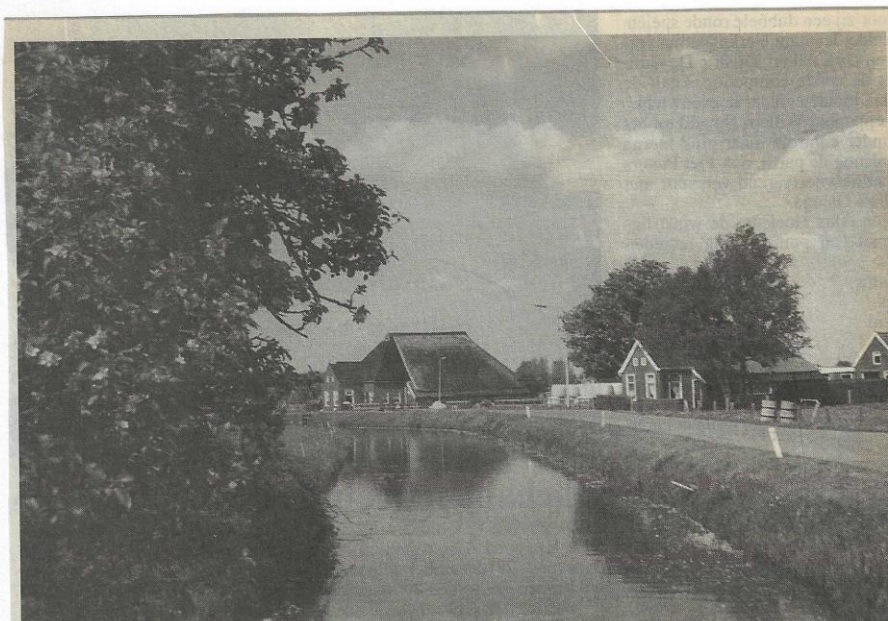
Dit was een publicatie namens de Stichting Oud-Achtkarspelen

Koartwâld 7 te Surhuizum in 1965 (nadien afgebroken). (Uit gemeente-archief)

Ald Feart 1 te Surhuizum (H. IJtsma). Afgebrand in januari 1967. (Uit gemeente-archief)

Recente opname in de Surhuizermieden aan de Ald Feart. (Foto: D.R. Wildeboer)

It Súd 46 te Surhuizum in 1965 (later afgebroken). (Uit gemeente-archief)